

**TURKIYA TAJRIBASI ASOSIDA O‘ZBEKISTON TURIZM SEKTORINING  
RAQOBATBARDOSHLIK DARAJASINI KOMPLEKS BAHOLASH  
METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH**

**Хуршид Тошпўлатов**

**KIRISH**

Turizm XXI asrda ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biriga aylandi. U nafaqat valyuta tushumlarini oshirish, balki ish o‘rinlari yaratish, kichik va o‘rta biznesni rivojlantirish, infratuzilmani yangilash, mintaqalararo farqlarni kamaytirish hamda madaniy-ma’rifiy almashinuvlarni chuqurlashtirish vositasi hisoblanadi. O‘zbekiston uchun turizm ayniqsa muhim ahamiyatga ega, chunki mamlakat boy tarixiy-madaniy merosga, Markaziy Osiyoda strategik geografik mavqega va xalqaro hamkorlikni kengaytirish imkoniyatlariga ega. 2024-yilda O‘zbekistonga turizm maqsadida tashrif buyurgan xorijiy fuqarolar soni 7,96 million nafarni tashkil etib, oldingi yilga nisbatan 20,1 foizga oshgan; turizm daromadlari esa taxminan 3,2–3,5 milliard AQSH dollarini tashkil etgan. Biroq turizm oqimining o‘ssishi o‘z-o‘zidan mamlakat turizm sektorining yuqori raqobatbardoshligini anglatmaydi. Raqobatbardoshlik — bu turistlarni jalb qilish, ularni uzoq muddatli va barqaror tarzda saqlab qolish, turizm xizmatlarining sifatini oshirish, mahalliy iqtisodiyotga foyda keltirish hamda ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash qobiliyatidir. Shu bois O‘zbekiston uchun turizm sektorini faqat statistik ko‘rsatkichlar orqali emas, balki institutsional, infratuzilmaviy, texnologik, insoniy va ekologik omillar majmuyi asosida baholovchi kompleks metodikani ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi. Turkiya Respublikasi bu borada qiyoslash uchun munosib tajriba manbai bo‘la oladi. Turkiya Yaqin Sharq, Yevropa va Osiyo o‘rtasidagi joyni egallagan, dengiz, madaniy, tibbiy, diniy va biznes turizmini birlashtirgan yirik turizm davlati hisoblanadi. Jahon iqtisodiy forumining 2024-yilgi Sayohat va turizmni rivojlantirish indeksida Turkiya 119 mamlakat ichida 29-o‘rinni egallab, 4,39 ballga ega bo‘lgan. Turkiya ayniqsa aviatsiya infratuzilmasi, madaniy resurslar, turizm siyosatining ustuvorligi va turizm sektorining iqtisodiyotdagi o‘rnini rag‘batlantirish bo‘yicha yuqori natijalarga erishgan. Shu sababli Turkiya tajribasini O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda tahlil qilish, respublika turizm sektorining raqobatbardoshligini baholash metodikasini takomillashtirish uchun amaliy ahamiyatga

**Adabiyotlar sharhi**

Turizm raqobatbardoshligi tushunchasi bir qancha yondashuvlar doirasida o‘rganilgan. Klassik iqtisodiy nazariyada raqobatbardoshlik ko‘pincha narx, sifat va samaradorlik orqali ifodalanadi. Biroq turizm sohasida bu tushuncha ancha kengroq bo‘lib, unda manba bazasi, infratuzilma, davlat siyosati, xavfsizlik, tasvir va brend, inson resurslari, ekologik muhit hamda mahalliy jamoalarning manfaatlari birgalikda hisobga olinadi. Ritchie va Crouch turizm raqobatbardoshligini “maqsadli joyni jalb qilish, qoniqtirish va saqlab qolish qobiliyati” sifatida talqin etgan bo‘lib, ularning modeli asosiy va qo‘shimcha resurslar, yo‘nalish boshqaruvi, sharoitlar, talab sharoitlari hamda raqobatbardoshlikni ta’minlovchi omillar atrofida qurilgan (Ritchie and Crouch, 2003). Bu yondashuv turizm

raqobatbardoshligini statik ko‘rsatkich sifatida emas, balki uzoq muddatli boshqaruv jarayoni sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi. Dwyer va Kim turizm raqobatbardoshligini narx omillari, sifat omillari va atrof-muhit omillari asosida baholashni taklif etgan (Dwyer and Kim, 2003). Ularning fikricha, arzonlik yagona hal qiluvchi omil bo‘la olmaydi; turistlar uchun xavfsizlik, sifatli xizmat, madaniy autentiklik va ekologik muhit ham muhim ahamiyatga ega. Porter raqobatbardoshlikni milliy iqtisodiyot darajasida tahlil qilar ekan, “olmos modeli” orqali omil sharoitlari, talab sharoitlari, bog‘liq va qo‘llab-quvvatlovchi tarmoqlar hamda firmalar strategiyasi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni ko‘rsatgan (Porter, 1990). Bu model turizm sektoriga qo‘llanilganda aviakompaniyalar, mehmonxonalar, tur operatorlari, restoranlar, transport tizimi va mahalliy hunarmandchilik kabi bog‘liq tarmoqlarning ahamiyati yaqqol namoyon bo‘ladi.

#### Metodika

Ushbu tadqiqotda sifat va miqdor tahlili, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va indeks usuli birgalikda qo‘llanildi. Tadqiqotning empirik bazasini Jahon iqtisodiy forumining TTDI 2024 ma’lumotlari, O‘zbekiston statistika agentligining turizm statistikasi, Jahon sayohat va turizm kengashining (WTTC) iqtisodiy ta’sir hisobotlari hamda Turkiya va O‘zbekiston turizm sektoriga oid rasmiy va xalqaro manbalar tashkil etadi. Tadqiqotda birinchi bosqichda Turkiya va O‘zbekiston turizm sektorlarining asosiy ko‘rsatkichlari qiyoslandi. Ikkinchi bosqichda TTDI ko‘rsatkichlari, Ritchie va Crouch modeli hamda Porter raqobatbardoshlik modeli asosida O‘zbekiston uchun moslashtirilgan ko‘rsatkichlar tizimi ishlab chiqildi. Uchinchi bosqichda har bir ko‘rsatkichga vazn koeffitsienti berildi va kompleks indeks quyidagi formula asosida hisoblandi:

$$TRI_i = \sum_{j=1}^n w_j \cdot x_{ij}$$

bu yerda  $TRI_i$ —  $i$ -hudud yoki mamlakatning turizm raqobatbardoshlik indeksi;  $x_{ij}$ —  $i$ -obyekt bo‘yicha  $j$ -ko‘rsatkichning normallashtirilgan qiymati;  $w_j$ —  $j$ -ko‘rsatkichning vazn koeffitsienti;  $n$ — ko‘rsatkichlar soni.

Ko‘rsatkichlar 0 dan 1 gacha bo‘lgan intervalga min–max usulida normallashtirildi:

$$x_{ij}^{norm} = \frac{x_{ij} - x_j^{min}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

Salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi ko‘rsatkichlar, masalan, jinoyatchilik darajasi, narx ortiqchaligi yoki ekologik bosim uchun teskari normallashtirish qo‘llanildi:

$$x_{ij}^{norm} = \frac{x_j^{max} - x_{ij}}{x_j^{max} - x_j^{min}}$$

Taklif etilayotgan metodikada besh asosiy blok ajratiladi. Birinchi blok “turizm resurslari va meros” bloki bo‘lib, unda tarixiy obidalar, madaniy tadbirlar, tabiiy geoparklar, milliy bog‘lar, etnografik qadriyatlar va gastro nomzodlar hisobga olinadi. Ikkinchi blok

“infratuzilma va kirish imkoniyati” bo‘lib, xalqaro aeroportlar, avtomobil yo‘llari, temir yo‘l tizimi, mehmonxona fondi, sanatoriy-kurort obyektlari, transport qulayligi va raqamli aloqa qamrovini o‘z ichiga oladi. Uchinchi blok “xizmat sifati va inson kapitali” bo‘lib, turizm kadrlari tayyorligi, chet tillarini bilish darajasi, xizmat standartlari, raqamli platformalar orqali xizmat ko‘rsatish va mijozlar fikr-mulohazalarini qamrab oladi. To‘rtinchi blok “davlat siyosati va institutsional muhit” bo‘lib, viza rejimi, turizm strategiyasi, davlat-xususiy sheriklik, investitsiya muhiti, xavfsizlik va huquqiy himoyani o‘z ichiga oladi. Beshinchi blok “barqarorlik va jamiyat ishtiroki” bo‘lib, ekologik bosim, mahalliy aholining daromadiga ta’sir, hunarmandchilik va mahalliy mahsulotlarga talab, turizm resurslarining saqlanishi hamda ijtimoiy tenglik ko‘rsatkichlarini birlashtiradi. Har bir blokka boshlang‘ich vazn koeffitsienti taklif etildi: turizm resurslari va meros — 0,20; infratuzilma va kirish imkoniyati — 0,25; xizmat sifati va inson kapitali — 0,20; davlat siyosati va institutsional muhit — 0,20; barqarorlik va jamiyat ishtiroki — 0,15. Bu taqsimot Turkiya tajribasida infratuzilma va davlat siyosatining hal qiluvchi roli hamda O‘zbekistonning madaniy meros salohiyatini hisobga olgan holda belgilandi.

### Natijalar

Turkiya va O‘zbekiston turizm sektorlari o‘rtasidagi asosiy farq resurs salohiyatidan ko‘ra ko‘proq boshqaruv, infratuzilma va bozorlashtirish darajasida namoyon bo‘ladi. Turkiya TTDI 2024da 4,39 ball va 29-o‘rin bilan jahonning yuqori reytingli mamlakatlari qatoriga kirgan bo‘lsa, O‘zbekiston 78-o‘rinni egallagan. Turkiyaning afzalliklari ayniqsa aviatsiya infratuzilmasi, madaniy resurslar, turizmning iqtisodiyotdagi ustuvorligi va turizm siyosatining uzluksizligi bilan bog‘liq. O‘zbekiston esa so‘nggi yillarda sezilarli yutuqlarga erishdi. 2024-yilda mamlakatga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni 7,96 million nafarni tashkil etdi va turizm daromadlari 3,2 milliard dollardan oshdi. Ba’zi manbalarda 2024-yil uchun 10,2 million tashrif buyuruvchi va 3,5 milliard dollar daromad ko‘rsatkichlari keltirilgan, bu esa statistik hisoblash metodikasidagi farqlarni ko‘rsatadi. Har qanday holatda ham o‘shish sur‘ati yuqori bo‘lib, O‘zbekiston turizm sektori eksport xizmatlarining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda. O‘zbekiston uchun taklif etilayotgan kompleks baholash metodikasi an‘anaviy statistik ko‘rsatkichlarni kengaytirib, turizmning sifat va barqarorlik jihatlari ham qamrab oladi. Birinchi navbatda, faqat sayyohlar soni va turizm daromadlari yetarli emas, chunki ular qisqa muddatli o‘shishni aks ettirishi mumkin, ammo xizmat sifati, ekologik yuklama yoki mahalliy aholi daromadiga ta’sirni ochild bermaydi. Shuning uchun metodikada “natija ko‘rsatkichlari”, “omil ko‘rsatkichlari” va “barqarorlik ko‘rsatkichlari” bir-biridan ajratiladi. Natija ko‘rsatkichlari tarkibiga bir sayyohga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha xarajat, turizm eksportining xizmatlar eksportidagi ulushi, turizm tufayli yaratilgan ish o‘rinlari, takroriy tashriflar ulushi va sayyohlarning qoniqishi kiradi. 2024-yilda O‘zbekistonda bir sayyohga o‘rtacha 403 AQSH dollari daromad to‘g‘ri kelgan, bu esa sayyoh oqimini oshirish bilan birga qimmatli va uzoq muddatli turizm mahsulotlarini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi.

### Muhokama

Turkiya tajribasi O‘zbekiston uchun bir qancha muhim darslarni beradi. Avvalo, Turkiya turizm sektorini alohida tarmoq sifatida emas, balki transport, qurilish, savdo, qishloq

xo‘jaligi, madaniyat, ta’lim va raqamli iqtisodiyot bilan uzviy bog‘langan tizim sifatida rivojlantirgan. Turkiyaning aviatsiya infratuzilmasi bo‘yicha yuqori o‘rni mamlakatning xalqaro bozorlarga kirish imkoniyatini oshirgan va turizm oqimini ko‘p yo‘nalishli qilgan. O‘zbekiston uchun bu Toshkent, Samarqand, Buxoro, Urganch va Nukus aeroportlarining xalqaro tarmoqqa integratsiyasini, shuningdek, mintaqaviy aviakompaniyalar bilan hamkorlikni chuqurlashtirish zarurligini anglatadi. Ikkinchidan, Turkiya turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish orqali mavsumiylikni kamaytirgan. Mamlakat faqat plyaj turizmiga tayanmay, madaniy, diniy, tibbiy, konferensiya, ekologik va qishki turizm yo‘nalishlarini rivojlantirgan. O‘zbekiston ham Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlarga tayanuvchi madaniy turizmdan tashqari, ekoturizm, qishloq turizmi, gastro turizm, hunarmandchilik turizmi, tibbiy-sanatoriya turizmi va biznes turizmini rivojlantirishi lozim. Bu yondashuv sayyohlar oqimini yil davomida taqsimlash va bir sayyohdan olinadigan daromadni oshirish imkonini beradi.

### Xulosa

Turkiya tajribasi O‘zbekiston turizm sektorining raqobatbardoshligini baholashda faqat sayyohlar soni va daromad ko‘rsatkichlariga tayanishning yetarli emasligini ko‘rsatadi. Turkiyaning muvaffaqiyati yirik infratuzilma investitsiyalari, transport tarmog‘ining rivoji, turizm mahsulotlarining diversifikatsiyasi, davlat-xususiy sheriklik va barqaror boshqaruv bilan bog‘liq. Turkiya TTDI 2024da 29-o‘rinni egallagan bo‘lsa, O‘zbekiston 78-o‘rinni egallagan, biroq so‘nggi yillarda eng tez rivojlanayotgan mamlakatlardan biri bo‘lib qolmoqda. Taklif etilayotgan kompleks metodika turizm resurslari, infratuzilma, xizmat sifati, institutsional muhit va barqarorlikni birlashtirgan ko‘p o‘lchovli yondashuvga asoslanadi. Ushbu metodika O‘zbekistonning hududiy turizm salohiyatini aniq baholash, investitsiya oqimlarini ilmiy asoslash va turizm siyosatining samaradorligini o‘lchash imkonini beradi. O‘zbekiston uchun eng muhim vazifa turizmning miqdoriy o‘shishini sifatli, raqamli, inkluziv va ekologik barqaror rivojlanishga aylantirishdir. Bu yo‘nalishda Turkiya tajribasini mexanik nusxalash emas, balki uni O‘zbekistonning madaniy merosi, geografik sharoitlari va iqtisodiy imkoniyatlariga moslashtirish maqsadga muvofiqdir.

### ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Dwyer, L. and Kim, C. (2003) ‘Destination competitiveness: Determinants and indicators’, *Current Issues in Tourism*, 6(5), pp. 369–414.
2. Porter, M. E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.
3. Ritchie, J. R. B. and Crouch, G. I. (2003) *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. Wallingford: CABI Publishing.
4. World Economic Forum (2024) *Travel & Tourism Development Index 2024*. Geneva: World Economic Forum. Available at: <https://www.weforum.org/publications/travel-tourism-development-index-2024/> (Accessed: 5 October 2026). [weforum](https://www.weforum.org/)

25-Oktyabr, 2026-yil

5. World Economic Forum (2024) *Travel and Tourism Development Index 2024 dataset*. Available at: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_Travel\\_and\\_Tourism\\_Development\\_Index\\_2024.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf) (Accessed: 5 October 2026). [weforum](https://www3.weforum.org/docs/WEF_Travel_and_Tourism_Development_Index_2024.pdf)
6. World Travel and Tourism Council (2024) *Travel & Tourism Economic Impact: Uzbekistan*. London: WTTC. Available at: <https://researchhub.wttc.org/product/factsheet-uzbekistan-travel-tourism-economic-impact> (Accessed: 5 October 2026). [researchhub.wttc](https://researchhub.wttc.org/product/factsheet-uzbekistan-travel-tourism-economic-impact)
7. Worlddata.info (2025) *Tourism development in Uzbekistan*. Available at: <https://www.worlddata.info/asia/uzbekistan/tourism.php> (Accessed: 5 October 2026). [worlddata](https://www.worlddata.info/asia/uzbekistan/tourism.php)
8. The Contemporary Tourist (2025) *Uzbekistan Tourism Statistics & Intelligence*. Available at: <https://intelligence.thecontemporarytourist.com/countries/uzbekistan> (Accessed: 5 October 2026). [intelligence.thecontemporarytourist](https://intelligence.thecontemporarytourist.com/countries/uzbekistan)
9. Türkiye Today (2024) ‘Türkiye tops southern Europe in tourism development’, 31 May. Available at: <https://www.turkiyetoday.com/turkiye/turkiye-tops-southern-europe-in-tourism-development-860/> (Accessed: 5 October 2026). [turkiyetoday](https://www.turkiyetoday.com/turkiye/turkiye-tops-southern-europe-in-tourism-development-860/)